

ДОШКІЛЬНЕ
ВИХОВАННЯ

2

«РАДЯНСЬКА ШКОЛА»
1951

Розвиток мислення і мови у дітей дошкільного віку

Д. Ф. НІКОЛЕНКО,
кандидат педагогічних наук

Геніальна праця товариша Сталіна «Марксизм і питання мовознавства» відкрила нову сторінку в ученні про мову і мислення.

Товариш Сталін указує, що специфічні особливості мови, як суспільного явища, полягають у тому, що «...мова обслужує суспільство, як засіб спілкування людей, як засіб обміну думками в суспільстві, як засіб, що дає людям можливість зрозуміти один одного і налагодити спільну роботу в усіх сферах людської діяльності»¹.

Мова і мислення нерозривно зв'язані з діяльністю людей. Товариш Сталін говорить, що мова безпосередньо зв'язана з виробничою діяльністю людини так само, як і з усякою іншою діяльністю в усіх без винятку сферах її роботи. Розвиток промисловості і сільського господарства, торгівлі і транспорту, техніки і науки вимагає творення нових слів, що поповнюють словник даної мови. Тому словниковий склад мови перебуває в стані майже безперервної зміни. Мова поповнюється новими словами, удосконалюється її граматична будова.

«Мова є безпосередня дійсність мислі»², зазначає Маркс. Мислення відбувається в єдності з мовою. «Будучи безпосередньо зв'язана з мисленням, мова реєструє і закріплює в словах і в сполученні слів у реченнях результати роботи ми-

слення, успіхи пізнавальної роботи людини і, таким чином, робить можливим обмін думками в людському суспільстві»¹. Товариш Сталін, розкриваючи нерозривний зв'язок мислення і мови, вказує, що «які б думки не виникли в голові людини і коли б вони не виникли, вони можуть виникнути і існувати лише на базі мовного матеріалу, на базі мовних термінів і фраз. Оголених думок, вільних від мовного матеріалу, вільних від мовної «природної матерії» — не існує»².

Обмінюючись за допомогою мови думками, люди мають можливість зрозуміти один одного. Обмін думками є постійною і життєвою необхідністю. Без нього неможливо налагодити спільні дії людей в їх боротьбі з силами природи і при виготовленні матеріальних благ.

В діяльності людина пізнає об'єктивний світ. Найвищим і найскладнішим пізнавальним процесом є мислення. На відміну від відчуття і сприймання мислення є опосередкований пізнавальний процес. Воно є відображенням предметів і явищ об'єктивного світу в їх суттєвих зв'язках і відношеннях. З допомогою мислення людина пізнає такі явища, яких не можна пізнати з допомогою відчуттів і сприймань, яких не можна уявити. «Уявлення, — говорить Ленін, — не може схопити руху в цілому, наприклад, не схоплює руху з швидкістю 300 000 км на 1 секунду, а мислення схоплює і по-

¹ Й. Сталін, Марксизм і питання мовознавства, Держполітвидав УРСР, 1951, стор. 34.

² К. Маркс, Німецька ідеологія, 1934, стор. 434.

¹ Й. Сталін, Марксизм і питання мовознавства, Держполітвидав, 1951, стор. 21.

² Там же, стор. 36.

винно схопити»¹. У мові мислення досягає свого найвищого ступеня — понятійного мислення, мислення абстрактного, теоретичного. Носієм поняття є слово. В поняттях предмети і явища об'єктивної дійсності відображаються в нашій голові глибше й ширше. Поняття—це узагальнене відображення найістотніших властивостей предметів і явищ об'єктивної дійсності. Поняття — це знання про предмет, що ґрунтується на розкритті його більш чи менш істотних об'єктивних зв'язків і відношень. Поняття—це і засіб глибокого досконалішого мислення, це і продукт мислення. Вони творяться в мислительній діяльності з допомогою таких інтелектуальних операцій, як аналіз і синтез, порівняння, абстрагування. Помилково буде думати, що поняття формуються лише в шкільному віці, в процесі активного засвоєння дітьми понять у навчальній діяльності.

Поняття починають формуватися рано, в міру засвоєння дитиною мови і поширення її досвіду. Засвоєні дітьми поняття в мислительній діяльності уточнюються, викристалізуються, стають повнішими, глибшими, точнішими. Робота над формуванням понять у дітей — це складна й велика робота, яка потребує від вихователя постійної уваги.

Мислення виникає на основі чуттєвого досвіду і завжди з ним нерозривно зв'язане. «Інакше як через відчуття ми ні про які сторони речовини і ні про які форми руху нічого взнати не можемо»², говорить Ленін. Ленінська теорія відображення вчить, що людські відчуття і поняття є копіями, знімками, відображеннями речей і процесів об'єктивного світу.

У ранньому дитинстві мислення виникає в зв'язку з оперуванням дітьми конкретними предметами. Воно спирається на відчуття, сприймання, уявлення, одержувані від предметів і явищ об'єктивної дійсності.

У глухонімих, що не володіють

мовою, мислення існує лише на основі образів. Товариш Сталін, відповідаючи товаришам Д. Белкіну і С. Фуреру, говорить: «Думки глухонімих виникають і можуть існувати тільки на базі тих образів, сприйнятих, уявлень, які складаються у них в побуті про предмети зовнішнього світу та їх відношення між собою завдяки почуттям зору, дотику, смаку, нюху. Поза цими образами, сприйняттями, уявленнями мисль пуста, позбавлена будь-якого змісту, тобто вона не існує»¹.

І. П. Павлов своїми дослідженнями довів, що мислительна діяльність завжди зв'язана з аналітико-синтетичною діяльністю кори великих півкуль головного мозку. Аналіз і синтез подразнень, що падають на великі півкулі головного мозку, говорить І. П. Павлов, можна і потрібно назвати елементарним і конкретним мисленням.

У дальшому розвитку мислення в зв'язку з розвитком мови не пориває зв'язків з чуттєвим досвідом. Абстрактне, теоретичне мислення з чуттєвим досвідом зв'язується через мову. І. П. Павлов показав, що фізіологічним механізмом мови є друга сигнальна система, яка виникає на основі першої сигнальної системи і може існувати лише на її основі, у взаємодії з нею. Друга сигнальна система, будучи основою узагальненого спеціально людського вищого мислення, за допомогою якого люди створили науку, навчилися орієнтуватися в житті і в самих собі, являє собою сигнали сигналів, тобто сигнали перших, конкретних сигналів, якими є предмети і явища навколишнього світу. «Слово, — говорить І. П. Павлов, — завдяки всьому попередньому життю дорослої людини, пов'язане з усіма зовнішніми і внутрішніми подразниками, що приходять у великі півкулі, всі їх сигналізує, всі їх замінює і через те може викликати всі ті дії, реакції організму, які зумовлюють ці подразнення»².

¹ В. І. Ленін, Філософские тетради, 1947, стор. 199.

² В. І. Ленін, Собрание сочинений, т. XIV, вид. 4, стор. 288.

¹ Й. Сталін, Марксизм і питання мовознавства, Держполітвидав УРСР, 1951 р., стор. 44.

² І. П. Павлов, Полное собрание трудов, т. IV, стор. 337.

Правильність продукту мислення перевіряється досвідом і суспільною практикою людей. Практика — критерій істини, вказує товариш Сталін. В. І. Ленін, говорячи про пізнання, зазначає, що воно іде «Від живого споглядання до абстрактного мислення і від нього до практики — такий діалектичний шлях пізнання істини, пізнання об'єктивної реальності»¹.

Розвиток мови і мислення залежить від багатства чуттєвого досвіду, від багатства утворюваних зв'язків між сприйнятими предметами і явищами дійсності. Це забезпечується спостереженням навколишнього життя. К. Д. Ушинський вказував, що коли навчання має претензію на розвиток розуму в дітей, то воно повинно зміцнювати їх здатність спостерігати, бо дитя, зауважує Ушинський, «мислить формами, фарбами, звуками, відчуттями взагалі, і той даремно й шкідливо насилував би дитячу природу, хто захотів би примусити її мислити по іншому»².

Важливо привчати дітей спостерігати не лише предмети і явища, а й зв'язки між ними, що забезпечується навчанням дітей відповідати не лише на запитання «що це», а й «чому воно таке», «звідкіля воно». Це сприяє утворенню складніших зв'язків, причинових зв'язків.

Утворювані зв'язки, асоціації сприяють розвитку мислення, зокрема логічного мислення лише тоді, коли вони являють собою відображення в голові дітей об'єктивно існуючих зв'язків. В. І. Ленін указував, що «логічні форми і закони не пуста оболонка, а відображення об'єктивного світу»³.

Для розвитку мислення особливо важливо утворення асоціацій у мовному плані. Навчаючи дітей словесно розгортати план дій, давати звіт про спостережене чи виконане, доводити висловлену думку, ми сприяємо утворенню вищих асоціацій, асо-

ціацій в плані другої сигнальної системи, сприяємо розвиткові абстрагуючої мислительної діяльності.

І. П. Павлов вказує, що «все навчання полягає в утворенні тимчасових зв'язків, а це є мисль, мислення, знання. Отже, основне — це асоціація, це мислення, те, що давно частина психологів знала і вірно стояла на цьому»¹. «Треба вважати, — вказує Павлов, — що утворення тимчасових зв'язків, тобто «асоціацій», як вони завжди називались, це і є розуміння, це і є надбання нових знань. Коли утворюється зв'язок, тобто те, що зветься «асоціацією», це і є, без сумніву, знання справи і знання певних відношень зовнішнього світу, а коли ви вдруге користуєтеся ними, то це зветься «розумінням», тобто користування знаннями, набутими зв'язками — є розуміння»².

Для успішного розвитку мислення потрібне ще й оволодіння граматичною стороною мови. Й. В. Сталін у своїх працях про мовознавство показав, що мова здобуває можливість одягати людські думки в матеріальну мовну оболонку завдяки граматиці. Недосить мати запас слів, щоб успішно висловлювати думки. Словниковий склад мови є лише будівельний матеріал для мови. Як будівельний матеріал в будівельній справі не становить ще будівлі, хоч без нього і не можна збудувати будівлю, так і словниковий склад мови не становить самої мови, хоч без нього і неможлива ніяка мова.

Словниковий склад мови набуває величезного значення, коли він вступає в розпорядження граматики мови. Граматика, з її морфологічними і синтаксичними законами, є результат тривалої абстрагуючої роботи людського мислення, показник величезних успіхів мислення. Ці геніальні вказівки Й. В. Сталіна щодо місця і ролі граматики в мислительній діяльності людини розкривають значення граматики і в розвитку дитячого мислення в ранньому і дошкільному віці. Забезпечуючи в живій мові порядок з збагаченням словника, поступове

¹ В. І. Ленін, *Философские тетради*, 1947, стор. 146.

² К. Д. Ушинский, *Избранные педагогические сочинения*, т. II, 1939, стор. 156.

³ В. І. Ленін, *Философские тетради*, 1947, стор. 155.

¹ Павловские среды, т. II, стор. 580.

² Павловские среды, т. II, стор. 579—580.

засвоєння ними багатства морфологічних і синтаксичних форм, ми цим самим сприяємо глибшому розумінню дитиною думок інших, висловлених у мові, розвиваємо вміння дитини краще висловлювати свої думки.

Розвиток мови — тривалий процес. Товариш Сталін вказує, що в розвитку мови перехід від однієї якості мови до іншої якості відбувається не шляхом вибуху, а шляхом поступового і тривалого нагромадження елементів нової якості, нової структури мови, шляхом поступового відмирання елементів старої якості.

Розвиток мови у дітей — складний і тривалий процес, в якому поступово під керівництвом дорослих дитина оволодіває основним словниковим фондом мови, засвоює в практичній розмові граматичну будову мови, нагромаджує нові і складніші якості мови, складніші її структурні особливості. Цей процес не закінчується в дошкільному віці. Він, на основі мовних надбань, здобутих в дошкільному віці, продовжується далі на вищому рівні в шкільному навчанні.

Г Завдання формування дитячого мислення і мови потребує знання не лише загальних їх закономірностей, а й знання особливостей їх розвитку у дітей дошкільного віку.

Мислителю діяльність дитини можна спостерігати вже на першому році життя. Через те, що дитина росте і розвивається в мовному оточенні, розвиток мислення у дітей відбувається в єдності з розвитком мови. Ушинський вказував, що дитина, засвоюючи рідну мову, засвоює не лише слова, а й безліч понять, поглядів на предмети, багатство думок, художніх образів, засвоює легко і швидко; в два-три роки засвоює стільки, що й половину того не можна засвоїти в двадцять років старанного і методичного навчання. Уже в переддошкільному віці дитина оволодіває мовою, з успіхом користується нею в розмові з іншими дітьми, з дорослими, засвоює в мовній практиці елементи граматичної структури мови. У зв'язку з розвитком мови і мислення дитина переддошкільного віку на цей час досягає

того рівня, на якому вона здатна вже розуміти найпростіші зв'язки між явищами дійсності, робити найпростіші узагальнення.

Поступово дитина-дошкільник включається в життя колективу, оволодіває правилами поведінки, усвідомлює свої вчинки. Ігрова діяльність стає все складнішою і складнішою. Відображаючи і пізнаючи навколишній світ в ігровій діяльності, дитина під керівництвом дорослих планує свої дії, виявляє певне ставлення до своїх дій і дій інших, задовольняється ними чи критикує їх. Все це сприяє дальшому розвитку мови і мислення дітей.

Мова дітей дошкільного віку має своєрідні відмінності. Основною відмінністю мови дошкільника є її смислова сторона. У слова та граматичні форми, що ними користується дитина, вкладається нею інший, своєрідний зміст, який відповідає досвіді, рівневі розвитку дитини. Зрозуміло, що з розширенням досвіду дитини зміст уживаних нею слів міняється. Змінюється і граматична структура мови. Речення стає багатослівним ще в переддошкільному віці. У чотири роки можна помітити в мові дітей не лише прості, а й складні речення, вони починають вживати підрядні речення. Оволодіння підрядними реченнями з розвитком дитини стає глибшим і ширшим. Ними і завершується в основному оволодіння граматичною структурою мови.

Молодші дошкільники слово, сприйняте як ім'я конкретного предмета, зв'язують лише з цим предметом і не переносять на інші. Так, наприклад, Миша Барабашов правильно називав інших дітей хлопчиками чи дівчатками, але коли його запитали, хто він, відповів, що він сам і не хлопчик і не дівчинка, а Миша. Дівчинка Галя Виноградова навіть образилась, коли її запитали, чи вона людина, і поспішила заявити, що вона не людина, що вона — Галя. Дівчинка-дошкільниця, побачивши в підручнику англійської мови малюнки, заявила: «Що це за англійська мова з російськими малюнками». А коли її запитали: «А чому це російські?»

відповіла, показуючи на малюнки: «Це ж парта, курка, олівець». (Швачкин, Развитие речевых форм у младшего дошкольника, сборник вопросов психологии ребенка дошкольного возраста, 1948, стр. 93).

Дошкільники часто вкладають у слова значення конкретного образу, надають їм буквального, точного змісту. У зв'язку з цим дошкільники часто пов'язує із значенням слова звукову його форму. Звідси—сухарики — «кусарики», «мільйонер — «улицяонер», «палісадник» — «полсадик» і т. п. Подібних прикладів багато наводить Чуковський в своєму творі «От 2-х до 5-ти».

Важливим моментом у розвитку мислення і мови є виникнення у дітей активного прагнення пізнати предмети і явища дійсності. Діти хочуть знати назви предметів і явищ. Їх властивості, вкласти в засвоєвані слова і поняття певний зміст, пояснити його. Ще в переддошкільному віці це прагнення дитини виявляється в запитаннях: «Що це таке?», «Що робить?» В міру розвитку дитина-дошкільник, прагнучи глибше пізнати дійсність, вдається до складніших запитань: «Для чого?», «Чому?» Такі запитання свідчать про зростання допитливості дитини, про її прагнення зрозуміти сутність предметів і явищ, їх взаємозв'язки.

Задовольняючи допитливість дітей і відповідаючи на їх запитання, ознайомлюючи їх з предметами і явищами дійсності, потрібно мати на увазі збагачення словникового складу дитячої мови. Дбаючи про доступність для дітей засвоєваних ними слів і понять, слід не забувати про правильність і точність їх змісту. «Смислова сторона слів і виразів,— вказує товариш Сталін,— має серйозне значення в справі вивчення мови»¹. Треба пам'ятати слова Горького, що в словах вміщені поняття, організовані багаторічним трудовим досвідом людей, з точним їх змістом і потрібно знайомити дітей.

В словникову роботу з дошкільниками входить вироблення правиль-

ної вимови слів, розширення запасу слів і збільшення кількості тих слів, якими дитина активно користується, пояснювання смислового значення слів і розвиток у дитини здатностей вільно користуватися ними при складанні оповідань. Неможна байдуже проходити і повз порушення дітьми в своїй мові граматичного ладу мови, що виявляється у дитячому словотворенні та в своєрідному поєднанні слів у реченні.

Особливу увагу слід приділити виразності дитячої мови. Ряд досліджень показує, що виховання у дітей інтонації, ритмічності і образності мови сприяє не лише розвитку виразності мови, а й загальному психічному розвитку дитини, полегшує навчання. Ушинський вказував, що ритм мови відіграє важливу роль у навчанні дітей писемної мови.

Розвиток мови у дітей відбувається в нерозривній єдності з розвитком мислення. У дошкільному віці,— зазначає А. Запорожець,— мислення дитини входить у нову фазу розвитку. Відбувається не лише розширення кола уявлень, не лише розширення розумового кругозору, а й перебудова самої розумової діяльності.

Характерною особливістю мислення дітей дошкільного віку є його конкретність. Молодші дошкільники мислять часто в межах даної їм ситуації. Їхнє мислення в значній мірі відбувається в плані першої сигнальної системи. Лише з розвитком мови дитини, із збагаченням її досвіду, з розвитком узагальнення мислення дошкільника поступово виходить за межі безпосередньо даної їм ситуації, переноситься в основному в план другої сигнальної системи.

Розвиток мислення дітей відбувається в процесі їх діяльності. Граючись, діти надають предметам певного значення, розміщують, об'єднують предмети, планують дії тощо. У зв'язку з цим діти аналізують і синтезують, співставляють, абстрагують, роблять умовисновки. Поступово в діяльності, зв'язаній з спостереженнями, діти під керівництвом вихователів оволодівають простішим експериментом, випробовують спостережені ними явища в природі,

¹ Й. Сталін, Марксизм і питання мовознавства, Держполітвидав УРСР, 1951 р., стор. 35.

перевіряють їх. З допомогою мови діти спілкуються між собою, домовляються, вносять певну систему в діяльність, узагальнюють. У своєму міркуванні вони правильно, логічно відображають дійсність, якщо вона не виходить за межі їхніх знань, їхнього досвіду. Дітям дошкільного віку властиве логічне мислення.

Буржуазні психологи вважають, що мислення дошкільника ніби нелогічне. Швейцарський психолог Піаже вважає, що дошкільники не турбуються про достовірність своїх відповідей, що вони пов'язують все з усім, пояснюють будь-чим, істотні зв'язки підмінюють неістотними. Причину цього Піаже вбачав у тому, що дитина-дошкільник ще не соціальна, а біологічна істота. Німецький психолог Штерн вважав, що дошкільник ніби не здатний встановлювати логічні зв'язки між судженнями, що в дітей дошкільного віку немає ні індуктивного, ні дедуктивного мислення, що їх мислення трансдуктивне, тобто спрямоване від часткового до часткового, минаючи загальне. Спостереженням мислительної діяльності дітей і спеціальними експериментальними дослідженнями, проведеними радянськими психологами, встановлено неправильність, лженауковість і реакційність таких поглядів буржуазних психологів.

Лише ленінська теорія відображення дає єдино правильне, наукове пояснення природи мислення як відображення предметів і процесів об'єктивної дійсності в їх взаємозв'язках і відношеннях. Правильне відображення дійсності є основою розвитку правильного, логічного мислення і в дітей дошкільного віку.

У розвитку мислення дітей цікавим моментом є те, що дошкільник до інтелектуального завдання ставить як до практичної, ігрової дії, і через те часто не розв'язує поставленого перед ним завдання, хоч і володіє потрібними для цього інтелектуальними операціями. Так, наприклад, якщо дітям у грі на узагальнення «четвертий — зайвий» дати чотири малюнки з зображенням коня, воза, людини та лева, і запропонувати знайти спільне між ними і зайвий малюнок викинути

(зайвим є малюнок з зображенням воза, решта малюнків зображають живих істот), то дитина-дошкільник викидає малюнок з зображенням лева. Дитина пояснює це так: «Дядя запряже коня у воза і поїде, а для чого йому лев? Лев може з'їсти і його, і коня, його потрібно відправити в зоосад» (Запорожець А.).

Життєвий, практичний характер мислення дітей є основною ознакою мислительної діяльності дітей-дошкільників. Дослідженнями доведено (О. М. Концева), що діти-дошкільники так само ставляться і до розв'язування арифметичних задач. На перший план виступає не інтелектуальна дія, спрямована на розв'язування задачі, а практична доцільність змісту задачі. Так, дитині дано було розв'язати таку задачу: «Мама взяла 4 цукерки, а своєму синові дала 2. Скільки було цукерок разом?» Дошкільник не розв'язує цієї задачі, він хвилюється з несправедливості: «А чому вона Мишкові так мало дала? Треба, щоб було нарівню» (Запорожець А.).

Під впливом дорослих мислення дитини удосконалюється. Щодалі то більше діти у своїй пізнавальній діяльності вдаються до спеціальних інтелектуальних дій, спрямованих на розв'язування нових складніших завдань. Поряд з ігровими мотивами або мотивами практичної діяльності, що характеризують мислення дошкільника, розвивається допитливість, виникає інтерес до навчання. Хоч ці нові пізнавальні прагнення дошкільника ще реалізуються в ігровій діяльності, але вони сприяють розвитку тих особливостей його мислення, які потрібні будуть йому під час навчальної діяльності в школі, що є найважливішою стороною готовності дитини до шкільного навчання.

Щоб дитяче мислення розвивалося в потрібному напрямі, щоб воно було логічним, необхідно забезпечувати ознайомлення дитини з тими зв'язками і відношеннями між предметами і явищами дійсності, які мають стати предметом її мислення.

Звідси випливає обов'язок, зазначає К. Д. Ушинський, вчити дитину уважно спостерігати і збагачувати

її якнайповнішими яскравими образами, які потім стають елементами її мислительного процесу. В розвительковій дитячого мислення найважливішу роль відіграє розвиток узагальнення.

Уміння узагальнювати робить мислення ширшим, складнішим і глибшим. Дитяче узагальнення починається з засвоєння мови. З розвитком мови розвивається узагальнення. Дитина молодшого дошкільного віку (3—4 р.) вдається вже до узагальнення, переносячи назви дії і властивості з одного предмета на інший. Але ці узагальнення відбуваються часто на основі функціонального перенесення або за частковими, неістотними ознаками, які приваблюють дитину своєю яскравістю. Тому такі узагальнення не завжди бувають правильні. Діти 5—6 років свої узагальнення аргументують складніше, намагаються доводити свої судження. Проте відсутність потрібного досвіду обмежує їх узагальнення, часом стримує і старших дошкільників від висновку. Дівчинка Нонна, 5 років, граючись, випустила ляльку і відбила їй кусочок носа. Їй зауважили, що ляльці болять. Нонна заперечила, зазначивши, що лялька нежива, а тому їй не болять. Коли ж Нонну запитали: «А коли б ти упала і розбила собі носа, тобі боліло б?» — «Не знаю, — відповіла Нонна, — я не розбивала собі носа». Невміння узагальнювати стає на перешкоді дитині зробити висновок.

Узагальнення властиві дітям уже в досить ранньому віці. Але головне полягає у змісті узагальнень, який залежить від повноти і глибини пізнання дітьми суті певних явищ об'єктивної дійсності. Розвиток мислення дітей з віком іде не від самотнього до загального, а від нижчих типів єдності поодинокого і загального до дедалі вищих її типів. З розвитком пізнання дітьми світу змінюється і структура їхніх узагальнень. «Розвиваються вищі їх види, які ґрунтуються не просто на зовнішній схожості об'єктів, а на розкритті внутрішніх зв'яз-

ків між ними, системи їх взаємин і відношень», зазначає проф. Г. С. Костюк.

Групуючи предмети за певними ознаками, знаходячи спільне в їх властивостях, діти-дошкільники поступово під керівництвом вихователя роблять узагальнення за істотними ознаками, і набуте вміння узагальнювати в одній ситуації переносять і на інші.

Характерні риси дитячого мислення виявляються в ставленні дітей до метафоричного і алегоричного матеріалу. Метафори і алегорії, як відомо, потребують вміння оперувати словами і подіями в переносному значенні. А це потребує певного розвитку абстрагуючої діяльності дитини. Не маючи цих здатностей, діти метафори і алегорії спочатку розуміють буквально. Перенесення якоїсь властивості з одного предмета, з однієї події на інші, стає доступним лише дітям старшого дошкільного віку внаслідок систематичної роботи з ними над абстрагуванням і узагальненням, над перенесенням властивостей одного предмета на інші. Розуміння дітьми метафор і алегорій свідчить про новий, вищий етап в розвиткові дитячого мислення.

Важливим моментом у розвитку дитячого мислення є вміння дітей робити визначення, тобто розкривати зміст понять. Визначають поняття діти спочатку повторенням слова. Наприклад, на запитання «Що таке кінь?» відповідають — «Кінь!» «Що таке ніж?» — «Ніж» і т. п. Але скоро старші дошкільники вдаються вже до складнішого визначення: предмети і явища визначаються за дією. «Кінь — щоб возити», «ніж — щоб різати», «стілець — щоб сидіти» і т. п.

Такі визначення хоч і свідчать про більші знання дитини, проте, вони недостатні, щоб відображати суттєві знання про предмет. Досконалішими визначеннями є визначення за родовими чи видовими ознаками: «кінь — тварина», «ніж — інструмент», «стілець — меблі» і т. п. Старші діти дошкільного віку в процесі спеціальних вправ поступово підходять до складніших визначень — за родовою чи видовою

ознаками. Подібні визначення сприяють швидшому і глибшому засвоєнню знань про предмети і явища навколишньої дійсності і розвитку логічного мислення.

Обстоюючи думку, що дітям-дошкільникам властиве логічне мислення, ми підкреслюємо, що воно їм, як і дорослим, властиве тільки в межах їх досвіду і знань. Якщо у дитини немає потрібних знань, якщо дитина не вміє спостерігати, порівнювати, знаходити однакове і різне в предметах і явищах, то й судження її можуть бути позбавлені логічних висновків. Відсутність потрібних знань для розв'язання дитиною завдань, зрозуміло, може спричинитися до нелогічних умовисновків. Засвоєння дітьми граматичного ладу мови в практичній мовній діяльності так само має велике значення для розвитку у них логічного мислення.

Успіх розвитку дитячої мови і мислення залежить від організації виховної роботи з дітьми. Зрозуміло, що вже з дошкільного віку слід приділяти якнайбільше уваги питанням культури мови дітей.

Розширення кола уявлень дітей, розкриття змісту, зв'язків і відношень між предметами і явищами об'єктивної дійсності, мовне оформлення здобутих знань, домагання, щоб діти вміли називати те, що розуміють і розуміли б те, що вони називають — найважливіші завдання, що стоять перед вихователями дитячих садків.

Працюючи над словником дитини, слід займатися не лише уточненням значення слів, а й правильною вимовою їх. Неприпустимо перекручувати вимову слів чи наслідувати у розмові з дітьми вживану дітьми неправильну вимову слів. Мова вихователя і тих, хто виховує дітей, повинна бути бездоганною літературною мовою. Граматична чіткість

будови речення, правильний порядок слів у реченні — запорука чіткості думки. Завдяки саме граматичній мові дістає можливість одягати людські думки в матеріальну язикову оболонку, вказує Й. В. Сталін. Навчаючи дітей чітко і граматично правильно висловлювати думки, ми повинні стежити за своєю мовою, поліпшувати її.

Розвиток логічного мислення тісно зв'язаний з умінням дітей спостерігати, помічати причинові зв'язки між предметами і явищами. Робота над розвитком дитячої спостережливості сприяє і розвитку дитячого мислення. Ушинський вказував на необхідність розвивати у дітей вміння спостерігати з метою розвитку логічного мислення, бо, якщо дані наших сприймань із зовнішнього світу будуть неправильні, то й висновки будуть помилкові. Через те Ушинський правильно вказує на необхідність у навчально-виховній роботі з дітьми приділяти якнайбільше уваги природі, бо «логіка природи є найдоступніша для дітей логіка, — наочна й незаперечна»¹.

Розвиток мислення потребує спеціальної організації діяльності дитини. Систематичне виконання з дітьми завдань, в які включені інтелектуальні операції — аналіз і синтез, умовиводи, зіставлення, порівнювання, знаходження спільного і різного, узагальнення, перевірка на практиці мислительної діяльності, виконання цих операцій у мовному плані сприятиме успішному розвитку різних сторін мислення дошкільника і підготує його до дальшого розвитку мислення і мови в процесі навчальної діяльності в школі.

¹ К. Д. Ушинський, Избранные педагогические сочинения, 1939 г., т. II, стор. 10.

